

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ

Калянова Л. В.

В статті звернено увагу на необхідність визначення природи знань та механізму їх реалізації через фахівців-спеціалістів у форматі криміналістичної діяльності в тематичному аспекті «спеціальних знань». На підставі аналізу наукових точок зору в історичному плані розвинуто позицію щодо еволюціонування означеної теми до поточного моменту з критичною оцінкою щодо впливу не вирішених проблем на реалізацію потенційних сил криміналістичного інструментарію в слідчій та судовій практиці.

Запропоновано рівневий підхід у вивченні багатоспектної природи тематичного проблемного питання в частині визначення феномену спеціальних знань.

Ключові слова: природа знань, спеціальні знання, процесуальний і криміналістичний аспект спеціальних знань.

В статье обращено внимание на необходимости определения природы знаний и механизма их реализации через специалистов в формате криминалистической деятельности в тематическом аспекте «специальных знаний». На основании анализа научных точек зрения в историческом плане раскрыта позиция в отношении эволюционирования означенной темы до настоящего момента с критической оценкой влияния не разрешенных проблем на реализацию потенциальных сил криминалистического инструментария в следственной и судебной практике.

Предложен подход многоаспектности и уровней в решении тематического проблемного вопроса в части определения феномена специальных знаний.

Ключевые слова: природа знаний, специальные знания, процессуальный и криминалистический аспект специальных знаний.

The article draws attention to the need to determine the nature of knowledge and the mechanism for their implementation through specialists in the format of criminalistic activity in the thematic aspect of «special knowledge». Based on the analysis of scientific points of view, the position regarding the evolution of the above-mentioned topic is disclosed to the present day with a critical assessment of the influence of unresolved problems on the implementation of potential forces of criminalistic tools in investigative and judicial practice. The approach of multidimensionality and levels in the solution of the thematic problematic issue regarding the definition of the phenomenon of special knowledge is offered..

Keywords: Nature of knowledge, special knowledge, procedural and forensic aspects of special knowledge.

Сучасний тип розвитку людської цивілізації за перевагою рис можна характеризувати технократичним з ознаками інформаційної глобалізації, однією з позитивних властивостей яких є об'єднання суспільства навколо загальної ідеї задля захисту, виживання, процвітання тощо. Спрямування зусиль має широкі параметри і їх сповнення зумовлено метою і метою інформаційного впливу.

В юриспруденції функції обумовлені дією законів природи щодо упорядкування системних зв'язків, зокрема в розмаїтті видів і типів відносин між суб'єктами. Однією з генеральних функцій юриспруденції є збереження

встановлених державною владою правил взаємного обміну певними благами цивілізації. Передбачуваність юридичного впливу на можливі ситуації в суспільстві обумовлена, насамперед, тим, що правова система враховує знання, які отримані з практичного досвіду. В умовах глобалізації юридичні знання набувають рис загальнолюдських, транснаціональних тощо. Спостерігається інтенсивний обмін інформацією на міжнародному рівні в різних сферах життя. Зокрема, ситуація позначається на стані коректності до міжнародних стандартів національних правових систем і практики правозастосування, у зв'язку із чим посилюються вимоги до використання знань високого рівня у відповідних сферах діяльності. Таким чином спостерігаємо гостру потребу в знаннях високого ґатунку для виконання специфічних завдань у сферах техніки, технологій, вирішенні кадрових, правових, політичних та інших питань.

Через наявність категоричних вимог у практичній сфері щодо високої якості надання різного виду послуг, в юридичній науці загострилась проблема визначення поняття спеціальних знань, їх природи, змісту, значення в системі державного захисту режиму упорядкованих суспільних зв'язків та захисту прав на безперешкодне еволюціонування людини і суспільства загалом. Зокрема, означене питання торкається такого інституту криміналістики як спеціальні знання, які проектується у сферу процесуального права в частині доказування.

Питання щодо поняття «спеціальні знання» зазвичай порушується в процесуальній доктрині у зв'язку з розглядом інституту судової експертизи в аспекті процесуальних підстав для її призначення. У доктрині процесуального права усвідомлена важливість цього інституту у зв'язку з виконанням вимог галузевих принципів провадження, водночас ігнорується необхідність розкриття змісту термінів та їх природи, що є не тільки важливим, але й надскладним [1, с.192].

Необхідно зауважити, що з'ясування змісту поняття «спеціальні знання» актуально не тільки стосовно експертизи [2, с.5]. В умовах міжнародної інтеграції знань в усіх сферах діяльності означене питання набуває ознак постійної актуальності та безумовної значущості у науково-практичній площині.

Визначальну вагу в доказовому процесі набуває той факт, що відсутність визначення в кримінально-правовому полі характеристики означеного виду знань робить саму процедуру визначення необхідності застосування цих знань за певним конкретним фактом пріоритетом особи, яка веде провадження. У даній ситуації спеціальні знання слід розглядати саме як засіб для формулювання і постановки питань спеціалістам для більш глибокого і повного з'ясування обставин юридичної ситуації посадовою особою, яка веде провадження. Не володіючи спеціальними науковими методиками в дослідженні інформації та її носіїв по справі, означені посадові особи не спроможні виявити тематично акцентовані деталі події правопорушення, через що виникає загроза порушення принципу повноти розслідування.

Таким чином, у процесі розслідування та розгляду справи постійно постає питання щодо правильного встановлення таких фактів, дані про які потребують реалізації спеціального виду знань, а приводи для призначення

© Л.Б., Калянова, 2016

експертизи, які окреслені у кримінально-процесуальному законодавстві, суттєво обмежують процесуальні ситуації в темі застосування спеціальних знань [3, ст. 242]. Більш того, законодавець в тенденції до спрощення підходів у процесуальному регулюванні нівелював конкретизацію видів галузевих знань у сфері інтересів кримінальних проваджень. Об'єктами професійної уваги і застосування спеціальних знань можуть бути речі матеріального світу, доступні для сприйняття органами почуттів, сліди взаємодії цих об'єктів; технологічні і природні процеси та явища, включаючи психічні. Певний аспект даної категорії слідів віднесено до класу ідеальних.

Із позицій доказового права спеціальні знання є категорією процесуальною, однак в експертології спеціальні знання набувають інших рис, ознак, властивостей, якостей і значення. Тобто вони являють інший аспект своєї природи - криміналістичний. У криміналістичній характеристиці злочину, де відповідна інформація подається в системі криміналістичних знань і слугує підставою для формування версій та їх перевірки, організації та проведення в певному логічному порядку низки розшукових і слідчих дій в умовах поточної ситуації тощо, спостерігається порядок, зумовлений алгоритмом спеціальних знань, зрозумілий для фахівців у галузі розслідування різних видів і типів злочинів і проявлений в методичній діяльності. Саме спеціальні знання роблять цю діяльність прогнозованою, спрямованою до мети провадження.

Тема визначення спеціальних знань є актуальною в усі часи, тому в історичному плані до наукової роботи були звернені зусилля когорти плідних вчених-криміналістів: О. Шляхова, Р. Бєлкіна, А. Вінберга, Н. Малаховської, О. Ейсмана, Ю. Корухова, В. Лисиченка, Г. Надгорного А. Іщенко, І. Алієва, Т. Авер'янової, О. Россинської, М. Сегая, Н. Клименко, В. Гончаренка, В. Мітричева, В. Арсеньєва, В. Шепітька, М. Щербаковського та ін.

Однак довготривале дослідження цієї теми і численні обговорення в наукових колах не зняли проблемної напруги щодо низки питань, які пов'язані з визначенням природи самих знань, їх співвідношенням до відповідних природних аспектів самої людини та, нарешті, стосовно самого механізму реалізації знань у пізнавальній діяльності.

Домінуюча наукова парадигма сформувала уявлення про знання, асоціюючи їх із поняттями поінформованості з різними термінологічними формами в залежності від різних обставин. У зв'язку із ситуацією виникає необхідність дослідити більшість наукових позицій щодо визначення поняття терміна «спеціальні знання», які розрізняються між собою змістовно або за обсягом інформації, а продукцію порівняльного аспекту дослідження в синтезованій формі піддати наступному аналізу та прокоментувати наші погляди на предметне питання з метою внесення доцільних корективів в означене поняття.

Найпростіша формула визначення спеціальних знань містить ознаки їх адаптації в нечисленному колі спеціалістів, які мають відповідну професійну підготовку [4, с. 56]. Таким чином маємо ключі для визначення знань: ознаки професійних спеціалістів. Подальшим кроком в розвиток формули були додані елементи «досвід» і «навички» з визначенням тієї ж суб'єктності - спеціалістів, суттєвим додатком є те, що весь багаж пов'язаний із системою теоретичних знань у певній сфері діяльності [5, с. 398]. Більш ускладнених рис набирає формула визначення від спроби конкретизувати поняття спеціальних знань через оцінку віднесення підстав щодо

цього певних рівнів закономірностей, які піддаються дослідженню через реалізацію таких знань [6, с. 68]. О.Р. Россинська, розвиваючи думку про спеціальні знання як про систему теоретичних знань і практичних навичок у галузі конкретної науки або техніки, мистецтва або ремесла, отриманих через спеціальну підготовку або набутих із професійного досвіду, конкретизує сферу їх використання саме у судочинстві для вирішення питань з предмету доказування [7, с. 33]. П. Пошюнас окреслює межі спеціальних знань категорійними та галузевими ознаками: у сфері природничих, технічних, економічних та ін. наук, та додає суттєве якісне зауваження: «... якими не володіють особи з професійною юридичною підготовкою» [8, с. 10]. Є.В. Додін слушно зауважує, що діє низка факторів у сучасному історичному просторі щодо створення ситуацій із вирішенням питань, які потребують спеціальних знань і досвіду, але які виходять за межі професійних вимог у сфері юридичних обставин [9, с. 288]; В.Я. Марчак аналогічну думку наводить як аргумент на користь зарахування окремої групи юридичних знань до виду юридичних знань, які використовують для вирішення правових питань [10, с. 79]. Таким чином юридичні знання не правового характеру мають право претендувати на визначення їх як спеціальні за всіма ознаками, наведеними раніше.

Однак у наведених прикладах визначення терміну «спеціальні знання» слово «спеціальні» виражено через інший термін - «спеціальна діяльність», не даючи при цьому його змістовного пояснення. До того автори не досліджують природний феномен знань в їх рівневій структурі організації розумного життя всього суцього. Дані вади суттєво впливають на розуміння їх похідного аспекту - спеціальних знань з їх виокремленими завданнями в юридичній сфері.

Однак слід пам'ятати, що наведені характеристики в комплексі рис, ознак, властивостей та якостей являють інтерес у сфері процесуальної діяльності. Що стосується елементів характеристики в частині криміналістичних інтересів, вони змінюють акценти. Насамперед вони торкаються визначальних рис характеристики: це вид наукових знань, об'єктно звернених із дослідницькою метою до речей з матеріальної сфери як продуктів людської діяльності, так і природи, процесів технологічних, природних, а також явищ, які у своїй сукупності є об'єктами пізнання природничих і гуманітарних наук у частині виявлення причинно-наслідкових інформаційних зв'язків між їх системними елементами і оформленими в наукові методики щодо їх реалізації з питань структури і функціонування системних механізмів. Зокрема, у криміналістиці - щодо формування інформаційної системи - криміналістичної характеристики злочину; вирішення експертних завдань по формуванню доказової бази (пошуку, виявлення, фіксації, збереження, аналізу доказової інформації, формування синтезованих (на рівень вищій за вихідну інформацію) висновків тощо. Характеристика спеціальних знань представлена у законі України «Про судову експертизу» [11, ст. 7] і деталізована у відповідних до галузі знань посадових експертних інструкціях про призначення і проведення спеціальних досліджень у формі конкретних експертних методик. Саме експертна діяльність, яка входить до предмету експертології і яка приналежна до криміналістики є виключною ознакою у визначенні спеціальних знань в їх криміналістичному аспекті. Має риси термінологічної універсальності і ознаки методичної організації знань.

Література

1. Треушников М.К. Судебные доказательства. - М.: ОАО «Издательский дом «Городец»». - 2004. - 272 с.
2. Сахнова Т.В. Судебная экспертиза. - М.: ОАО «Издательский дом «Городец»». - 2000. - 368 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04. 2012 р. № 4651-VI: за станом на 22.03.2015 р. - К.: Алерта, 2015. - 304 с.
4. Эйсмэн А.А. Криминалистика / Отв. ред. С.П. Миричев и др. - 2-ое изд. - М., 1973. - 536 с.
5. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов / Под. ред. Р.С. Белкина. - 2-ое изд. - М.: Норма, 2006. - 992 с.
6. Соколовский З.М. Проблемы использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений: автореф. дис. д.ю.н. / З.М. Соколовский . - Харьков, 1968. - 36 с.
7. Россинская Е.Р. Специальные познания и современные проблемы их использования в судопроизводстве // Е.Р. Россинская // Журнал российского права. - 2001. - № 5. - С. 32-44.
8. Пошюнас П. Применение бухгалтерских познаний при расследовании и предупреждении преступлений /

П. Пошюнас. - Вильнюс, 1997. - 197 с.

9. Сб. науч. тр., т. III / Додин Евгений Васильевич/. - Одесса, нац. юрид. академия. - Львов: Сполох, 2009. - 380 с.

10. Марчак В.Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві: монографія / В.Я. Марчак. - Чернівці, 2005. - 152 с.

11. Про судову експертизу: Закон України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 28, ст.232). Із змінами від 01.01.2017. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

*Калянова Л. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії ОДУВС
Надійшла до редакції: 18.12.2016*